

„JOŠ SI I LIJEPA I IGRAŠ NOGOMET?": RODNA (NE)RAVNOPRAVNOST I NOGOMET/FUTSAL¹

DOI: 10.17234/SEC.32.8
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13. 10. 2020.
Prihvaćeno: 21. 12. 2020.

SUNČICA BARTOLUCI
Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Horvačanski zavoj 15
HR – 10000 Zagreb, Hrvatska
suncica.bartoluci@kif.unizg.hr
 orcid.org/0000-0001-5841-9400

MATEJA BARŠIĆ
Sportsko društvo "Olympic"
Milana Rešetara 8
HR – 10000 Zagreb, Hrvatska
mateja.barsic10@gmail.com
 orcid.org/0000-0001-7766-4954

*Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije
CC BY-NC-ND 4.0 HR*

Sport kao društveni fenomen usko je povezan s društvom u cjelini. Nogomet je tradicionalno muški sport u kojem su žene, ne samo u Hrvatskoj, diskriminirane na nekoliko razina. Rodna neravnopravnost u hrvatskom društvu odražava se i na položaj žena u nogometu, a dominantni obrasci patrijarhalne kulture u velikoj mjeri utječu na širenje rodni stereotipa te seksualizaciju nogometašica. Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je dobiti uvid, iz perspektive žena, u niz društveno vrlo osjetljivih tema, o različitim oblicima neravnopravnosti, diskriminacije i seksizma kojima su žene izložene u nogometu. Zanimalo nas je također kako akterice najviše razine nogometa/futsala u hrvatskom društvu vide vlastiti položaj, probleme s kojima se susreću te kako su njihova iskustva povezana s različitim agensima socijalizacije, obitelji, grupom vršnjaka, kolega, prijatelja, obrazovnim sustavom, medijima te političkim i ekonomskim strukturama u hrvatskom sportu i društvu. Istraživanje je obuhvatilo devet polustrukturiranih intervjua s igračicama te tri s informaticama. Rezultati istraživanja ukazuju na postupni izlazak hrvatskoga ženskog nogometa iz svijeta anonimnosti kao i na male pomake od tradicionalnosti prema modernim shvaćanjima ženskog nogometa i futsala u hrvatskom društvu.

Ključne riječi: *ženski nogomet, ženski futsal, hrvatsko društvo, (ne)ravnoopravnost*

¹ Rad se oslanja na istraživanja o ženskom nogometu i futsalu provedenom na Kineziološkom

Ovaj se rad fokusira na iskustva i stavove o rodnoj neravnopravnosti u ženskom nogometu/futsalu, ali i na medijski i društveni (obitelji) kontekst ženskoga bavljenja sportom, poglavito nogometom/futsalom. Riječ je o sportu koji u hrvatskom društvu, a i šire (o čemu će biti riječi u radu) nosi etiketu „muškoga područja“. Ženski se nogomet u Hrvatskoj počinje razvijati kasnih 1930-ih, kada i u europskim zemljama, no u Hrvatskoj doživljava četiri desetljeća dugu stagnaciju, pa i zabranu, uslijed širih društvenih događanja koja se opisuju u radu. Posljednjih desetak godina dolazi do svojevrsnoga iskoraka hrvatskog ženskog nogometa i futsala iz anonimnosti, no radi se o malim pomacima. U nogometu su žene, ne samo u Hrvatskoj, diskriminirane na više razina: manje su plaćene, gotovo ih nema na vodećim pozicijama u nogometnim savezima, rijetko se pojavljuju u medijima, a članovi obitelji i okolina ih ne potiču na bavljenje nogometom. Rodna neravnopravnost u hrvatskom društvu odražava se i na položaj žena u nogometu, a dominantni obrasci patrijarhalne kulture u velikoj mjeri utječu na širenje stereotipa te na seksualizaciju nogometašica.

Ženski nogomet u hrvatskom društvu, za razliku od muškoga, gotovo da i nije bio predmetom znanstvenoga istraživanja. Analiziranje fenomena ženskoga nogometa može doprinijeti razumijevanje ne samo sporta, već i širih društvenih fenomena poput muškosti, ženskosti, ravnopravnosti spolova, pitanja roda. Cilj ovoga istraživanja je dobiti uvid u žensku perspektivu prisutnosti neravnopravnosti, diskriminacije i seksizma u hrvatskom nogometu. U skladu s tim, istraživanjem se nastoji ustvrditi kako akterice najviše razine hrvatskoga nogometa vide vlastiti položaj, s kojim se problemima susreću te kako su njihova iskustava povezana s različitim agensima socijalizacije, obitelji, grupom vršnjaka, kolega, prijatelja, obrazovnim sustavom, medijima te političkim i ekonomskim strukturama u sportu i u društvu.

fakultetu u Sveučilišta u Zagrebu za potrebe izrade diplomskog rada Mateje Baršić (2018.) pod naslovom: *Žene i nogomet u hrvatskom društvu: što futsal ima s tim?*, pod mentorstvom Sunčice Bartoluci. Dio podataka koje donosimo u radu predstavljen je na *Međunarodnoj konferenciji „Effects of Applying Physical Activity on Anthropological Status of Children, Adolescents and Adults“* održanoj u Beogradu, 2018. godine (izlaganje je nosilo naslov *Futsal as a mirror of the Croatian society: what does it tell us about gender issues?*) te na 2. međunarodnoj konferenciji *„Ethics, Bioethics and Sport“* organiziranoj u Zagrebu i Varaždinu, 2019. godine (izlaganje je nosilo naslov *Women's Football, Equity and Croatian Society*).

RAZVITAK ŽENSKOG SPORTA

Povijesni zapisi govore o tome kako su se žene bavile sportom i tjelovježbom još u starome vijeku (Jajčević 2010) no nisu imale pravo sudjelovati (niti kao natjecateljice, niti kao gledateljice) na prvim olimpijskim igrama 776. god. pr. Kr. Unatoč zabranama, natjecale su se na igrama u čast boginje Here. Na prvim modernim olimpijskim igrama 1896. nije bilo ženskih natjecateljica, barem ne onih formalnih. Službeno im je dozvoljeno sudjelovanje na ovom velikom sportskom događaju tek 1900., ali samo u tenisu i golfu, a od 1904. i u strelčarstvu. U zapadnjačkom kulturnom kontekstu tek krajem 19. stoljeća počinje sustavniji razvitak ženskoga sporta i tjelovježbe (Coakley i Pike 2009).

Zbog prevladavanja viđenja žena kao slabijih i krhkih bića koje bavljenje fizičkim aktivnostima kao i sportom može onemogućiti u njihovoj „najvažnijoj“, reproduktivnoj ulozi, za njih su u počecima rezervirani „nježniji“ sportovi. Tek početkom 20. stoljeća počinju se uključivati u momčadske sportove poput košarke ili nogometa, no i tada igraju po posebnim pravilima prilagođenima „ženskoj prirodi“. Veće promjene u društvu, pa i sportu, počinju se događati 1920-ih s prvim valom feminizma, najprije u razvijenim industrijskim društvima Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, kada se sufražetkinje bore za pravo glasa žena, a strukture patrijarhata počinju dovoditi u pitanje. Prve sportašice koje postaju javno vidljive, prepoznatljive i popularne, nastoje feminizirati vlastiti imidž kako ne bi ugrozile tradicionalne muške uloge u svijetu sporta, ali i da ne bi bile prikazivane kao muškobanjaste, neženstvene ili lezbijke. U bivšoj Jugoslaviji, između dva svjetska rata žene se uključuju u sve veći broj sportova – najpopularniji sport među ženama sve do Drugoga svjetskog rata bila je hazena² (Juhas 2016). Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih pojavom drugoga vala feminizma dolazi do vidljivijih promjena u društvu i sportu. Poznata je primjerice „Bitka spolova“, teniski meč u kojem je Billy Jean King pobijedila Bobbyja Riggsa i time potaknula velike promjene u svijetu ženskoga tenisa. Također, u Sjedinjenim Američkim Državama tzv. Title IX, federalni zakon, traži jednake mogućnosti za žene te obvezuje srednje škole, fakultete i sve programe koje financira država da omoguće rodnu ravnopravnost u sportu (formiranje ženskih timova, stvaranje uvjeta za sudjelovanje djevojčica i djevojaka u sportu). Kroz socijalističku modernizaciju u okviru Jugoslavije (Županov 1995) dolazi do značajnoga poboljšanja statusa žene u tadašnjem društvu u Hrvatskoj, posebice transformacija iz domaćice u radnicu, no borba za punu ravnopravnost tek slijedi.

U posljednjih pedeset godina status žena u sportu u modernim društvima bitno

² Hazena je sport, sličan današnjem rukometu, koji je u Kraljevinu Jugoslaviju došao iz Češke. Hazena je bila naročito popularna u Kraljevini SHS tijekom 1920-ih godina, kada se, kako navodi Grgić (2018:561) javno isticalo da je to „isključivo ženski sport“.

se promijenio.³ Tome je prethodilo donošenje zakona koji ženu stavljaju u ravnopravan položaj s muškarcem, svjetski pokret za prava žena, svijest o dobrobiti sporta za zdravlje te povećanje medijskoga izvještavanja o ženama u sportu (Coakley 2016). Unatoč tomu, žene u sportu i u društvu još uvijek nisu ravnopravne u punom smislu riječi. Većina sportova u svijetu definirana je još uvijek kao (dominantno) muška aktivnost što rezultira time da se polovica svjetske populacije uglavnom isključuje iz sporta ili obeshrabruje za sudjelovanje u sportu (Coakley i Pike 2009). Unatoč tomu, posljednjih godina u razvijenim demokratskim društvima dolazi do povećanja sudjelovanja žena u sportu, pa i u nogometu. Iako ga još uvijek uglavnom igraju dječaci i muškarci, broj ženskih igračica, trenerica i sutkinja stalno raste (Pope i Pfister 2018).

RAZVOJ ŽENSKOGA NOGOMETA I FUTSALA U HRVATSKOJ

Hrvatska se smatra „kolijevkom ženskoga nogometa“ u bivšoj Jugoslaviji (Nogometni leksikon 2008). Prve ženske nogometne sekcije, koje će poslije prerasti u klubove, javljaju se na prijelazu 1937./1938., u Zagrebu i Borovu. U to se vrijeme u Zagrebu pokušalo osnovati i poseban Jugoslavenski ženski loptačko-nogometni savez kao krovnu organizaciju ženskoga nogometa, no Ministarstvo za fizičko vaspitanje naroda u Beogradu taj je zahtjev odbilo s obrazloženjem da nogomet nije prikladan za žene (Grgić 2018). Jugoslavensko međuratno društvo zbog duboko ukorijenjenih patrijarhalnih načela velikom većinom nije bilo spremno prihvatiti ženski nogomet pozivajući se na mišljenja raznih tjelovježbenih stručnjaka i liječnika koji su smatrali da nogomet ženama u zdravstvenom smislu šteti. Pod izgovorom zaštite žena, napose njezina reproduktivnoga zdravlja, nastojalo se ženu zadržati u privatnoj sferi dozvoljavajući joj prikladne, „ženstvenije“ sportove poput lake atletike, gimnastike, plivanja, jahanja ili klizanja (ibid.). U prilog sprječavanju razvoja ženskoga nogometa išla je i njegova zabrana u mnogim europskim državama toga vremena. Nakon kratkotrajnoga uzleta, 1940-ih godina, ubrzo dolazi do strelovitoga pada i tri desetljeća duge stagnacije u razvoju ženskoga nogometa, ne samo na hrvatskoj, već i na europskoj te svjetskoj razini. Tek je 1970. došlo do ponovne aktivacije i revitalizacije – od toga vremena ženske momčadi su se pojavile u mnogim zemljama, iako se igračice više toleriralo nego zapravo cijenilo (Fan i Mangan 2003). Godine 1991. osnovano je

³ Od drugih Olimpijskih igara 1900. do danas postotak sudjelovanja žena na ovom velikom sportskom događaju narastao je od 1,6 % do 45 % na posljednjim Igrama u Rio de Janeiru (Juhas 2016). Tek od Igara u Londonu 2012. godine žene se natječu u svim sportovima kao i muškarci. Godine 2016. udio hrvatskih sportašica na Olimpijskim igrama iznosio je svega 22 % (ALL IN! Towards Gender balance in European sport 2019).

FIFA-ino Svjetsko nogometno prvenstvo za žene, a 1996. ženski nogomet je postao olimpijski sport. Iako između brojnih zemalja postoje velike razlike u masovnosti ženskoga nogometa, trenutno je u Europi registrirano i aktivno 1,2 milijuna igračica i 25 000 timova (Pfister 2015).

Novija službena povijest hrvatskoga ženskog nogometa započinje 1992. kada se nakon konstituiranja Republike Hrvatske počinju igrati nacionalna liga i kup. Prva Hrvatska nogometna liga za žene danas broji 10 klubova, a najuspješniji je ŽNK Osijek koji je osvojio 22 naslova prvaka Hrvatske u nogometu i 19 puta Hrvatski nogometni kup. Hrvatska ženska nogometna reprezentacija nastupa od 1993. godine. Natječe se samo u seniorskoj kategoriji do 2004., kada Hrvatski nogometni savez prijavljuje U-19 reprezentaciju, a 2007. i U-17 reprezentaciju. Godine 2013. izrađuje se Razvojni program ženskoga nogometa.

Prema trenutnom poretu FIFA-ine ljestvice, hrvatska muška nogometna reprezentacija, osvajač srebrne medalje na Svjetskom nogometnom prvenstvu u Rusiji, zauzima 11. mjesto svjetskoga poretka („The FIFA/Coca-Cola World Ranking“ 2020), dok se ženska nogometna vrsta, koja se do sada nije uspjela plasirati na svjetska niti europska natjecanja, nalazi na 52. mjestu („The FIFA Women's World Ranking“ 2020). Pri Hrvatskom nogometnom savezu registrirano je 107143 igrača i igračica nogometa, od čega je nogometašica tek oko 3500 u 27 ženskih klubova. Pri tome je registrirano 3351 nogometnih sudaca, od kojih su 3273 muškarci, dok je žena tek 78 (Hrvatski nogometni savez – HNS 2020). Posljednjih godina, sve veću popularnost stječe futsal kao oblik dvoranskoga nogometa koji se igra po pravilima krovne svjetske nogometne organizacije, FIFA-e. Ona se zalaže za popularizaciju futsala kao nogometne discipline i alata za razvoj igrača i igračica („FIFA Futsal development programmes“). Futsal danas igra više od trideset milijuna ljudi u stotinjak zemalja diljem svijeta. Omjer ljudi koji se bavi futsalom u Hrvatskoj na cjelokupnu populaciju na razini je Italije, no medijska prisutnost ovoga sporta u javnosti i dalje je neznatna („Općenito o futsalu“, CROfutsal – online futsal magazin).

U Hrvatskoj je futsal relativno novi sport koji je, za razliku od dobro poznatoga malog i velikog nogometa, tek na svojim počecima. Službena pravila FIFA-e i UEFA-e, prema kojima se održavaju natjecanja, propisuju službena futsal pravila prema kojima se natjecanja igraju s četiri igrača u terenu i vratarom, manjom i težom loptom (lopta br. 4). Hrvatska prva futsal liga broji dvanaest klubova. Postoje i tri druge lige raspoređene po regijama, i to: 2HMNL istok, 2HMNL sjever, 2HMNL jug (CROfutsal 2018). Hrvatska također ima i Hrvatsku (mušku) futsal reprezentaciju i Hrvatsku futsal reprezentaciju U-21 koja nastupa u sklopu FIFA-inih, UEFA-inih natjecanja te na Mediteranskom kupu, ali za sada još uvijek bez značajnih rezultata. Postoje i mlađi uzrasti juniora, kadeta te ženska ekipa koji se natječu u svojim ligama. Za razliku od razvijenijih zemalja u

kojima postoje profesionalne futsal lige, kako u muškoj, tako i u ženskoj konkurenciji, u Hrvatskoj je dugo godina postojala samo jedna liga, liga Varaždinske županije u futsalu za žene (Sedar et al. 2013). Zagrebačko sveučilište ima velike zasluge u popularizaciji i razvoju ženskoga futsala. Sveučilišna liga u futsalu za žene počela se igrati u sezoni 2009./2010. (prije toga obično se igrao mali nogomet), a ubrzo nakon toga i državno natjecanje Sveučilišta te prvo Europsko sveučilišno prvenstvo u futsalu za žene. Prvo veće natjecanje, iz kojega će se poslije razviti Prvenstvo Hrvatske bila je Ženska futsal liga, održana 2015. godine u organizaciji Hrvatskoga nogometnog saveza, a igrala se kroz turnire jednostrukim liga-sustavom (Baršić 2018). Do danas je odigrano pet prvenstava. Malonogometni turnir Kutija šibica četiri je puta organiziran i za žene. Poznat je i malonogometni turnir Zagreb Winter Cup koji posljednjih šest sezona ugošćuje brojne ženske malonogometne ekipe. U međuvremenu je nastavljena ženska Zimska liga te pojedini turniri, nakon čega je osnovano i Prvenstvo kao i zagrebačka Sveučilišna reprezentacija futsala. Najbolji plasman na Europskom sveučilišnom prvenstvu ženske sveučilišne reprezentacije bilo je osvajanje drugoga mjesta 2016. godine. U sezoni 2018./2019. dolazi do formiranja Hrvatske ženske futsal reprezentacije.

RODNA (NE)RAVNOPRAVNOST, DISKRIMINACIJA I SEKSIZAM U HRVATSKOM DRUŠTVU I U SPORTU

U hrvatskom društvenom kontekstu postoje brojni prijevori oko tumačenja pojmova *spol* i *rod*. Oni se često promatraju kao istoznačnice. Spol je biološka karakteristika povezana s anatomskim i fiziološkim razlikama te se u tom smislu govori o dva spola – muškom i ženskom. Zapadna kultura klasificira ljude temeljem bioloških karakteristika i reproduktivnih organa isključivo kao muškarce ili žene. Pojam roda obuhvaća sociokulturne karakteristike koje vežemo uz muški, odnosno ženski, spol, a koje ovise u mnogočemu o normama i vrijednostima, tj. kulturi nekoga društva i tiču se različitih društvenih uloga i identiteta koje se pripisuju muškarcima, odnosno, ženama. Rod, s druge strane, nije fiksna kategorija – on mijenja značenja ovisno o prostornom i vremenskom kontekstu te je „jedna od ključnih dimenzija identiteta, koja podrazumijeva slike, predodžbe, očekivanja, norme, konvencije, stavove, vrijednosti, ponašanja i osjećaje koje društvo, uz pomoć različitih modela i mehanizama socijalizacije, 'utiskuje' biološkim spolovima“ (Galić 2011). Kako navodi ista autorica (ibid.:11), istraživanja pokazuju da se „odnosi spolova u društvu ne mogu svoditi na puku razliku spolnih obilježja ili obrazaca ponašanja nego su to tvorbeni odnosi utemeljeni u samim mehanizmima društvenosti, ponajprije kroz odnose moći žena i muškaraca kao dviju dominantnih grupa“. Nametanje različitih uloga i očekivanja muškarcima, odnosno

ženama te opravdavanje neravnopravnosti u društvu „prirodnošću“ i „normalnošću“ dovodi i do brojnih prijevora, trvljenja i političkih borbi na javnoj sceni i u hrvatskom društvu.

Uz fenomen rodne nejednakosti u hrvatskom društvu česta je i rodna diskriminacija (Kamenov i Galić 2011) koja podrazumijeva društveno djelovanje, isključivanje odnosno eksploataciju određene rodne grupe temeljem njezine pripadnosti kao i nejednaku raspodjelu moći, resursa i privilegija. Kako navodi Galić (2012), rodna diskriminacija dio je svih društvenih mehanizama i institucija, kako javne, tako i privatne sfere, a reflektira se u sustavu patrijarhata kao odlike suvremenoga društva. Rodna neravnopravnost ogleda se u nejednakom statusu osoba zbog njihova spola, a jedna od osnovnih pretpostavki za rješavanje ovoga problema jest svijest o postojanju istoga u društvu (Ajduković 2011). Rodna nejednakost vodi do rodne diskriminacije što je u ženskom sportu vidljivo na nekoliko razina (Coakley 2016): u manjim zaradama (nagradama, sponzorstvima, sportskim stipendijama), relativno malom broju žena koje obnašaju vodeće pozicije u sportskim organizacijama, nižoj medijskoj zastupljenosti te slabijem poticaju obitelji i okoline. Na velikoj nejednakosti u zaradama između vrhunskih sportašica i sportaša, koja u najpopularnijim sportovima iznosi često 50:1 ili čak 100:1 u korist sportaša, navode Eibl, Redžić i Šarec (2019:12) „gradi se teza o tome da je ženski sport manje zanimljiv od muškoga“. ⁴ Tomu u prilog govori podatak da se na Forbesovoj listi najbolje plaćenih sportaša za 2020. godinu među prvih 100 nalaze samo dvije sportašice, tenisačice Naomi Osaka (na 29. mjestu) i Serena Williams (na 33. mjestu) („The World's Highest-Paid Athletes 2020“). ⁵ Vrlo je teško pronaći egzaktnu podatke o zaradama hrvatskih sportašica i sportaša, no iz medijskih napisa, vidljivo je da među deset najplaćenijih sportaša u Hrvatskoj nema nijedne žene (Bauer 2019). Studija pod naslovom „Ravnopravnost muškaraca i žena u sportskim programima audiovizualnih medija“ (2017:7–8) uspoređuje financiranje muških i ženskih klubova navodeći podatke iz financijskoga plana Sportskoga saveza Grada Zagreba, najvećega i najbogatijega

⁴ Eibl et al. (2019:12) navode kako je međunarodna nogometna organizacija FIFA isplatila naknadu svakom klubu čiji je igrač nastupio za reprezentaciju na posljednjem mundijalu. Tako je svaki dan svakoga reprezentativca tijekom Svjetskoga prvenstva u Rusiji 2018. godine vrijedio 8530 dolara, uz što je plaćen i dvotjedni boravak na pripremama. Istovremeno, za reprezentativke koje su nastupile na Svjetskom nogometnom prvenstvu u Francuskoj, FIFA nije uplatila ništa, a fond za ženski nogomet niti ne postoji.

⁵ Kao primjer dobre prakse obično se navode izjednačene nagrade koje se od 2007. dodjeljuju tenisačicama i tenisačima na Grand Slam turnirima. Jednake nagrade uvela je i Svjetska atletska federacija (IAAF) za svjetska atletska prvenstva i natjecanja Dijamantne lige. Rodna ravnopravnost u nagradama (zaradi) zabilježena je još i umjetničkom klizanju, streljaštvu, odbojci, ronjenju, jedrenju, jedrenju na dasci, taekwondou te u nekim biciklističkim natjecanjima (Eibl et al. 2019:13).

saveza sportova u Hrvatskoj, iz kojega je vidljiva diskriminacija ženskih klubova.⁶ Najvidljiviju razliku možemo naći u financiranju nogometa – 42 muška nogometna kluba od Sportskoga saveza Grada Zagreba dobivaju 33.175.030,00 kuna, dok jedan ženski nogometni klub prima ukupno 211.763,00 kuna, tj. niti 27 % iznosa jednoga muškog nogometnog kluba.

Iako podaci iz 2019. godine pokazuju gotovo pa izjednačene iznose stipendiranja sportašica i sportaša različitih kategorija (Programsko i financijsko izvješće Hrvatskoga olimpijskog odbora za 2019. godinu) i dalje nailazimo na primjere nejednakoga nagrađivanja u sportu, obično na štetu žena (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova 2019).⁷

Izvješće o ravnopravnosti spolova u europskom sportu analizira stanje u 18 europskih zemalja (ALL IN! Towards Gender balance in European sport 2019) te pokazuje da vodeće pozicije u hrvatskom sportu zauzimaju muškarci. 89 % od 35 sportskih organizacija u olimpijskim sportovima ima muškoga predsjednika, a samo četiri (11 %) imaju žensku predsjednicu. Među potpredsjednicima je samo jedna žena (2 %). U usporedbi s europskim zemljama (7 %), Hrvatska jedino ima nešto više (11 %) predsjednica nacionalnih sportskih saveza olimpijskih sportova, ali i najmanji postotak trenerica vrhunskoga sporta (13 %) – u europskim zemljama ih je 22 %. Trenerice rekreativnih sportova čine 22 %, a trenerice u vrhunskom sportu čine 13 % ukupnoga broja svih registriranih trenera.

Kad govorimo o medijskoj zastupljenosti ženskoga sporta u Hrvatskoj, istraživanje provedeno 2016. imalo je za cilj utvrditi prisutnost ženskoga sporta u središnjim informativnim emisijama javne televizije te RTL-a i Nove TV (Ravnopravnost muškaraca i žena u sportskim programima audiovizualnih medija 2017). Rezultati su pokazali da udio priloga u sportskim vijestima posvećenih ženskom sportu iznosi nepunih 4 %, dok je postotak priloga posvećenih muškom sportu gotovo 80 %. Udio priloga posvećenih

⁶ Muški hokej koji ima sedam klubova ukupno je financiran s 984.702 kuna, dok su četiri ženska hokejaška kluba financirana s 85.773 kuna. Tri muška kluba hokeja na ledu financirana su s 1.246.529 kuna, dok je jedini ženski hokejaški klub na ledu i „financijski na ledu – jednostavno uopće nije financiran“.

Sportski savez Grada Zagreba financira 18 muških košarkaških klubova s 10.969.568 kuna, dok četiri ženska košarkaška kluba primaju ukupno 2.173.525 kuna. Tri muška odbojkaška kluba dobivaju 2.490.996 kuna, dok je osam ženskih odbojkaških klubova financirano s 2.053.078 kuna (Ravnopravnost muškaraca i žena u sportskim programima audiovizualnih medija 2017:7–8).

⁷ Državnu nagradu za sport „Franjo Bučar“, kao najviše priznanje Republike Hrvatske za iznimna postignuća i doprinos od osobitoga značenja za razvoj hrvatskog sporta, od 1991. do 2019. primilo je 550 muškaraca i 97 žena (Državna nagrada za sport Franjo Bučar). Dakle, što se tiče nagrada, vidljivo je da u hrvatskom sportu, na jednu žensku laureatkinju dolazi gotovo šest muških laureata.

isključivo muškom sportu u analiziranom razdoblju iznosio je, ovisno o televiziji, između 80 i 90 % (ibid.:21–22). Pritom je najveći dio sportskih vijesti fokusiran na dominantno muške sportove, prije svega na nogomet (46 % svih analiziranih priloga, a od toga se niti jedan nije bavio ženskim nogometom). Ženski ekipni sportovi općenito nemaju dovoljno medijske pokrivenosti ni u hrvatskim dnevnim novinama (Hercigonja-Moulton 2019). Ako se pojavljuju u prilogima o nogometu, žene se obično nalaze u ulozi navijačica i/ili gledateljica.⁸

Situacija u hrvatskom medijskom prostoru slična je onom u ostalim mediteranskim državama u kojima ženski sport jedva prelazi 10 % emitiranih priloga u sklopu sportskih vijesti, dok prilozi posvećeni muškim sportovima u većini zemalja sudionica istraživanja premašuju udio od 90 % (Ravnopravnost muškaraca i žena u sportskim programima audiovizualnih medija 2017:22).

Prestanak bavljenja sportom, naročito žena, često je rezultat odluka vezanih za druga životna događanja koja su socijalno i kulturno uvjetovana (Coakley 2016). Za razvoj ženskoga sporta važna je podrška obitelji i okoline. Hercigonja-Moulton (2019) navodi kako rezultati istraživanja provedeni na uzorku djevojaka drugoga razreda srednje škole pokazuje da ih je, suprotno očekivanjima, svega 5 % odraslih članova obitelji obeshrabrivalo od igranja nogometa, dok su trećinu ispitanica od nogometa „odgovarali“ vršnjaci.

Uz rodnu neravnopravnost hrvatski društveni kontekst u velikoj mjeri obilježava seksizam u obliku diskriminiranja ili segregiranja neke rodne grupe na temelju pripadnosti spolu. Istraživanja pokazuju da se u Hrvatskoj seksizam javlja osobito među starijima, niže obrazovanim i muškim dijelovima hrvatske populacije kod kojih i dalje prevladavaju patrijarhalni, neoseksistički modeli mišljenja i predrasude o

⁸ Klasifikacija sportskih vijesti prema sportu i spolu sudionika pokazala je dominaciju priloga o nogometu u sportskim vijestima (Ravnopravnost muškaraca i žena u sportskim programima audiovizualnih medija 2017:16–17), i to muških nogometnih natjecanja i nogometaša (od 169 priloga nijedna vijest nije o ženama u nogometu, 168 je o muškarcima, dok se svega jedan prilog odnosi na oba spola).

Nakon nogometa, najzastupljeniji sportovi su tenis i košarka u kojim se javljaju vijesti o sportašicama i njihovim uspjesima, ali u vrlo malom postotku. Količina govora i prisutnost žena u sportskim vijestima također značajno ide u prilog muškarcima (87,22 %) u odnosu na žene (12,78 %). Osim navedenoga, žene su u sportskim vijestima znatno manje prisutne od muškaraca na svim razinama – kao glavne akterice priloga, kao autorice priloga ili kao voditeljice vijesti (ibid.:17–18).

Distribucija količine govora u odnosu na ulogu i rod pokazuje da udio vremena koje žene imaju u sportskim vijestima, bilo u ulozi voditeljica, novinarki ili sportskih djelatnica iznosi 17 % (ibid.:18–19). Od ukupnoga vremena što ga žene u sportskim vijestima dobiju kao govornice, najčešće je to ulozi voditeljice (57,9 %), zatim kao novinarke (31,48 %), a najrjeđe kao sportašice (5,6 %) (ibid.:20).

rodnom identitetu i rodnim grupama (Galić 2004, 2012). Iznimku čine stavovi mladih koji u većoj mjeri podržavaju egalitarnije partnerske odnose i podjelu rada u obitelji (Leinert Novosel 1999; Galić 2012; Klasnić 2017). U hrvatskom društvu promoviraju se ideje tradicionalne patrijarhalne obitelji, a istraživanja pokazuju (Čulig et al. 2007; Galić 2004, 2012) postojanje „tradicionalnoga“ i „modernoga“ koncepta seksizma pri čemu se kao najznačajnije područje rodne nejednakosti pokazala institucija obitelji. Tradicionalni seksizam odnosi se na patrijarhalni, hijerarhijski strukturirani sustav rodne stratifikacije u kojem i podjela rada ide u korist muškarcima. Tipičan kulturološki obrazac socijalizacije tradicionalnoga, patrijarhalnoga društva i razumijevanja nogometa kao „muškoga“ sporta ogleda se u navijačkoj supkulturi hrvatskoga društva. Socijalizacija navijača najčešće započinje „od malih nogu“ u okviru obitelji praćenjem određenoga kluba i odlascima pretežno dječaka na nogometne utakmice s muškim članovima obitelji – očevima i/ili djedovima. Rezultati istraživanja iz 2012. o zastupljenosti i načinu prikazivanja žena i muškaraca na internetskim portalima pokazali su da mediji kontinuirano perpetuiraju spolne stereotipe i seksizam koristeći uglavnom žensko tijelo ili kao objekt za privlačenje pažnje na druge sadržaje ili u svrhu vrednovanja žena isključivo temeljem njihova izgleda (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova 2012:186). Muškarci su najviše zastupljeni na fotografijama i u vijestima vezanima uz sport (drugoj temi po učestalosti objavljivanja) s čak 94 %, dok su istovremeno žene zastupljene sa samo 6 %, što je najniži postotak u odnosu na druga područja analize.⁹ O sportašicama se pisalo bitno drugačije nego o sportašima, ali vrlo slično načinu na koji ih se prikazivalo u okviru drugih tema, svodeći ih često na objekt, te stavljajući naglasak na seksualizaciju i fizički izgled.¹⁰ Sportašice se prezentira kao osobe vrijedne pažnje prvenstveno radi izgleda, a ne sporta kojim se bave, dok se muškarce „časti“ superlativima radi sportskoga umijeća, a u načinu izvještavanja postoje i „dvostruki standardi“ za muškarce i žene.¹¹

⁹ Daljnja analiza zastupljenosti žena i muškaraca u ekipnim, pojedinačnim sportovima te temama općenito vezanima za sport, pokazala je da se muškarci pojavljuju na 99 % fotografija i vijesti vezanih uz ekipni sport, 84 % fotografija i vijesti vezanih uz pojedinačni sport te 90 % fotografija i vijesti koje su općenito vezane uz sport. (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova 2012:191–192)

¹⁰ Na 21 % svih fotografija žene i muškarci su prikazani poluodjeveni, razodjeveni ili s fokusom na grudima i stražnjici, u ležećem ili klečećem položaju, najčešće u kombinaciji s razodjevenošću, no žene su na takav način prikazane na svakoj trećoj fotografiji odnosno sedam puta više od muškaraca (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova 2012:191–192).

¹¹ Tako je tijekom Europskoga nogometnog prvenstva u lipnju 2012. najviše portala objavilo vijest o dvjema hrvatskim navijačicama koje su prije utakmice na tribini obnažile grudi. Jedan portal je popratio fotografije izrazito uvredljivim naslovima te je ubrzo po objavljivanju fotografija, objavio i identitet navijačica, što je rezultiralo nizom članaka o tome trebaju li radi neprimjerenoga ponašanja na javnom mjestu biti sankcionirane ili ne (jedna od njih bila je djelatnica jednoga ministarstva).

Uspostavljanje rodne društvene jednakosti jedan je od ključnih ciljeva i prioriteta razvoja suvremenoga društva (Galić 2011), pa i sporta kao njegova dijela. Navedeni podaci pokazuju koliko je hrvatski sport daleko od rodne ravnopravnosti što je vidljivo iz postojećega, doduše maloga broja istraživanja. Feministička sociologija sporta sve se više fokusira na istraživanja sporta kao sredstva dominacije i podređenosti te reprodukcije rodnih odnosa moći (Scraton et al. 2018). Vezano za pitanja rodne ravnopravnosti u sportu, Europska komisija, izvršno tijelo Europske unije, donijela je odluke u Ženskoj povelji i Strategiji za ravnopravnost žena i muškaraca 2010. – 2015. kao i prijedlog za Strateške mjere za rodnu ravnopravnost u sportu 2014. – 2020. („Gender equality in sport“ 2015). Naglasak je stavljen na otklanjanje prepreka koje sprječavaju žene u preuzimanju funkcija u izvršnim odborima, povjerenstvima, upravi te na trenerskim položajima. Indeks rodne ravnopravnosti Europskoga instituta za ravnopravnost spolova jasno pokazuje da žene u usporedbi s muškarcima provode više vremena skrbeći za obitelj, iz čega proizlazi da manje sudjeluju u sportskim, kulturnim ili rekreativnim aktivnostima kao i da na trenerskim pozicijama kao i u sportskim organizacijama prevladavaju muškarci.

Hrvatski olimpijski odbor je prihvatio inicijativu Međunarodnoga olimpijskog odbora u nastojanju da se ženama osigura ravnopravnost u sportu osnovavši 1996. Komisiju za skrb o ženama u sportu (danas Komisija za ravnopravnost spolova u sportu) s ciljem podizanja svijesti o ulozi žena u sportu, poticanja sustava istraživanja o ženama u sportu, posebice sa zdravstvenoga, sociološkoga, ekonomskoga, društvenoga te odgojno-obrazovnoga aspekta („Komisija za ravnopravnost spolova u sportu“ 2009). 2011. godine prvi put su u Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova, osnovni strateški dokument Republike Hrvatske za uklanjanje diskriminacije žena, uvrštene mjere za promicanje rodne ravnopravnosti u sportu. Mjere su se odnosile na povećanje udjela žena u upravljačkim strukturama sportskih organizacija, sukladno Zakonu o ravnopravnosti spolova, preispitivanje postojećega zakonodavnog okvira i unaprjeđenje modela za praćenje statističkih podataka o položaju žena u sportu, s ciljem suzbijanja izravne i neizravne diskriminacije te zahtjev da se sportašicama osigura jednaka dostupnost sportske infrastrukture u kvaliteti i vremenu korištenja, kao i dostupnost stručnoga usavršavanja, osposobljavanja i zapošljavanja u sportu (Eibl et al. 2019:10).

Kako je spomenuto, u Hrvatskoj su istraživanja koja se odnose na pitanja rodne

Navedene fotografije više su puta ponovo objavljivane tijekom nekoliko dana te su popraćene uvredljivim naslovima i tekstovima. Istovremeno, kako se navodi u izvješću pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, slično ponašanje dvojice muških navijača koji su na javnom mjestu pred kamerom obnažili svoja spolovila, na istom portalu je „bila vijest koja je prošla gotovo nezamijećeno, bila dočekana sa simpatijom, a istom portalu nije bilo važno otkriti identitet i tih muškaraca i objaviti ga, kao što su to učinili u slučaju navijačica“ (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova 2012:199).

(ne)ravnopravnosti, diskriminacije i seksizma u sportu i/ili nogometu vrlo rijetka, a ona postojeća tek se posredno bave društveno-humanističkim perspektivama sporta. Tako u istraživanju o stavovima prema ženskom nogometu u ruralnoj sredini Bosnar i Kovačević (2013:108) navode da je status ženskoga nogometa u Hrvatskoj moguće objasniti na dva načina. Kao prvi važan čimbenik zaostajanja razvoja navode otpor ili nemar političkih i sportskih institucija zaduženih za razvoj sporta a drugi mogući razlog nalaze u postojanju rodnih stereotipa koji nogomet svrstavaju u „muške aktivnosti“. U istraživanju rodne stereotipizacije sportova na uzorku iz studentske populacije Bosnar i Žugaj (2008) pokazalo se da i mladi i obrazovani u hrvatskom društvu vide nogomet kao muški sport. Obično ga karakterizira snaga, moć i agresivnost, što se smatra nespojivim s društvenim očekivanjima od žena. Žene koje igraju nogomet prelaze društveno utvrđene granice među spolovima, predstavljajući prijetnju rodnim idealima i mitovima, pojašnjava Pfister (2006:115), naročito kada igraju grubo i agresivno, ugrožavajući time dihotomne rodne kategorije.

Žene i na tribinama imaju podređeni status, naročito u ultras supkulturi, među „fanatičnim“ navijačima koji navijaju za svoj klub bez obzira na rezultat kluba, vremenske prilike i kvalitetu igre, a pripadnost klubu smatraju važnim dijelom vlastitoga identiteta (Perasović i Mustapić 2018). Iako ih je sve više, da bi bile prihvaćene u grupi, moraju pristati na „muška pravila igre“ (Hodges 2019). Perasović i Mustapić (2013) govore o marginaliziranom statusa žena koji je na rubu neprihvatanja u jezgri Torcida, dok ih Vukušić i Miošić (2018) u kontekstu Futsal Dinama, odnosno Bad Blue Boysa, uopće ne spominju. Zbog znanstvene i javne nevidljivosti ženskoga nogometa u hrvatskom društvu, utvrđivanje i analiziranje iskustva i stavova akterica ženskoga nogometa/futsala o rodnoj (ne)ravnopravnosti, diskriminaciji i seksizmu smatramo istraživački izazovnom i inspirativnom temom.

CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj rada je spoznati iskustva i stavove akterica o rodnoj neravnopravnosti u hrvatskom nogometu/futsalu. Iz specificiranih ciljeva ekstrahirana su četiri tematska bloka za upitnike u intervjuima. Cilj prvoga tematskog bloka bio je utvrditi i analizirati iskustva sudionica istraživanja o pitanjima rodne neravnopravnosti unutar **obitelji** (percepcija obitelji u kojoj su odrasle, status vlastitih majki, promjene u statusu žena u hrvatskom društvu, početak nogometne/futsal karijere, podrška i utjecaj roditelja i ostalih članova obitelji na „nogometnom putu“). Drugi tematski blok imao je cilj utvrditi i analizirati iskustva sudionica istraživanja o pitanjima rodne neravnopravnosti unutar agensa sekundarne socijalizacije – **škole, grupe vršnjaka, prijatelja i sportskoga**

kluba (reakcije okoline – prijatelja, kolega u školi/na fakultetu, suigrača na odluku treniranja nogometa; reakcije muškaraca u odnosu na žene). Treći tematski blok imao je cilj utvrditi i analizirati iskustva sudionica istraživanja s pitanjima rodne neravnopravnosti u **medijima** (odnos medija prema ženama u sportu/nogometu; tretman nogometašica u medijima u hrvatskom društvu; komentari medija na sportski angažman; etiketiranje). Četvrti tematski blok imao je cilj utvrditi i analizirati iskustva sudionica istraživanja s pitanjima rodne neravnopravnosti u **ekonomskoj i političkoj sferi** (radni uvjeti, zarada, uloga nacionalnih sportskih tijela u razvoju ženskoga nogometa/futsala).

Odabrana je metoda polustrukturiranoga intervjua u kojem razgovor „licem u lice“ olakšava provedbu istraživanja, prije svega zbog osjetljivosti teme.¹² Radi se o namjernom, neprobabilističkom uzorku. Ovakav uzorak nam je omogućio izbor ispitanica na osnovi kriterija koje smatramo važnim za ciljeve istraživanja, odnosno činjenicu da ispitanice igraju nogomet/futsal na vrhunskom nivou. Vrlo je teško doći do akterica koje su spremne otvoreno govoriti o navedenim temama no jedna od istraživačica još uvijek aktivno igra nogomet i futsal na najvišem nivou u Hrvatskoj, što nam je olakšalo prikupljanje podataka, pristup sudionicama istraživanja, stjecanje povjerenja u nas kao istraživačice te samu provedbu istraživanja. Navedeni uzorak, razumije se, ne omogućava poopćavanje dobivenih rezultata na cijelu populaciju. S obzirom na razmjeno malu populaciju, kao i njezinu specifičnost, prikupljeni podaci mogu biti vrlo značajni i znanstveno relevantni za nove spoznaje o slabo istraživanoj tematici u Hrvatskoj.

Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja 2018. godine. Uzorkom je obuhvaćeno devet¹³ igračica Prve hrvatske malonogometne lige za žene, iz klubova: MNK Alumnus (4), MC Plus (1), FC Tommy Split (2) i MNK Uspinjača (2). Sve nogometašice su u dobi od 20 do 30 godina, samo je jedna starija od 30 godina. Intervjui su provedeni u Zagrebu, u ugostiteljskim objektima (8) te u parku (1), a trajali su od 23 do 44 minute. Jedan je intervju proveden u prisustvu druge osobe, a dva su bila provedena istovremeno, tako da su dvije osobe naizmjenično odgovarale na pitanja. Sudionice su prije provođenja intervjua bile usmeno obaviještene o predmetu, svrsi i ciljevima istraživanja, dobrovoljnosti sudjelovanja, načinu na koji će se prikupljeni podaci upotrebljavati te ostalim pravima. Sve su sudionice istraživanja potpisom dale pristanak za anonimno sudjelovanje u istraživanju, snimanje audiozapisa samoga intervjua te korištenje prikupljene građe u istraživačke svrhe. Radi anonimizacije, izjave sudionica istraživanja navođene su pod različitim pseudonimima koje su im dale autorice. Uklonjeni su dijelovi izjava koji sadrže informacije temeljem kojih ih se može povezati

¹² Zbog toga razloga nije izabrana metoda ankete ili fokus grupe.

¹³ Provedba intervjua je završena onoga trenutka kada su se odgovori počeli „ponavljati“ te je došlo do saturacije informacija.

sa sudionicama istraživanja. Uz polustrukturirane intervjuje konzultirale smo i tri akterice ženske nogometne scene, od kojih je jedna bila sportska novinarka, a dvije dužnosnice sportskih tijela, a koje su za potrebe ovoga istraživanja imale ulogu informatorica o pozadini pojedinih sportskih događaja.

OBITELJ – NA PUTU IZMEĐU POČETKA I ZAVRŠETKA NOGOMETNE PRIČE

Sve sudionice istraživanja počele su igrati nogomet u dječjoj dobi. Ta su se rana iskustva obično odvijala u neformalnim prostorima u lokalnim četvrtima. Igrale su uglavnom s dječacima, a njihova sportska iskustva iz djetinjstva dogodila su se u isključivo muškom svijetu. Očevi, braća ili muški prijatelji potaknuli su neke od njih da zakorače u ovaj „dječaćki“ prostor i tako steknu pravo na ulazak u neformalnu mušku nogometnu kulturu.

„Pa nogometom samo se počela baviti s nekih 8 godina u svom malom seoskom klubu, jer **je brat igrao** pa sam i ja s njim, a futsalom sam se počela baviti kad samo došla u Zagreb.“ (Čvrsta)

„Nogometom sam se počela baviti **uz brata**, uvijek je bilo ono: 'kuda on, tuda i ja', budući da je on svoje vrijeme provodio na igralištu, tako je to i mene zahvatilo.“ (Brza)

„(...) sredina u kojoj sam ja odrasla je veliki razlog što ja igram nogomet jer nije bilo ničeg drugog. Samo je bio nogomet i to muški, i onda sam ja živjela preko puta igrališta, i **tata mi je bio trener** pa je to logičan slijed događaja“ (Plava)

Većina članova obitelji sudionica istraživanja imala je velike predrasude o ženskom nogometu smatrajući ga svojevrsnim uplitanjem u muški teritorij, ali i potencijalnim ugrožavanjem ženstvenosti i uloge žene vlastitih kćeri. Posebno su zabrinute bile majke, socijalizirane u patrijarhalnom društvu, koje su iskorak iz normi i vrijednosti patrijarhalne kulture vidjele kao „opasnost“ za svoje kćeri. Zbog neodobravanja i izostanka podrške unutar obitelji, mnoge su igralice odustale od bavljenja nogometom.

„Tatina reakcija je, naravno, bila, ajmo reć, sreća, naravno da je bio... Pogotovo jer je on cijeli život u nogometu. Za razliku od većine cura koje su zapravo krenule sa mnom trenirati nogomet dosta njih je odustalo jer nisu

imale podršku od mame, dok je kod mene bila upravo suprotna reakcija. Mama mi je bila jako dobra u rukometu i htjela je ono... da i kćer nastavi u tom smjeru budući da sam uvijek za sport i u tom smjeru. Ali... kad je s vremenom skužila koliko uživam u tome, koliko samo svog vremena posvećujem i nogometu i nikad nisam imala, ajmo reć, neku kočnicu od nje. Uvijek mi je davala veliku podršku i mislim da je to, zapravo, i bila ključna stvar jer **bilo je jako dosta i talentiranih cura koje su mogle nastaviti dalje ić sa mnom u Zagreb na treninge, ali glavni razlog im je uvijek bio kao 'mama ne da'.**" (Brza)

„Tata je naravno bio oduševljen **pogotovo zato jer nema sina**, pa zato jer ću ja igrati nogomet, a mama je rekla: **'Bit ćeš muškobanjasta, imat ćeš mišićave noge jako.'** ali svejedno sam ja ostala pri tome.“ (Plava)

Uloga obitelji važna je i s aspekta navijačke podrške. Publike na utakmicama ženskoga nogometa relativno je malo, no prisutnost članova obitelji na tribinama utječe na intrinzičnu motivaciju nogometašica:

„Mislim da pogotovo nama u ženskom nogometu je lijepo vidjeti kad dođu ljudi na tribine iako ljudi nekad možda više upućuju kritiku, ali i to je emocija. **Najlakše (je) meni kad meni dođe moja obitelj.**“ (Velika)

U trenutku kad se odlučuju zasnovati vlastitu obitelj, žene najčešće odustaju od sportske karijere, što se ne događa samo u nogometu, već i u ostalim sportovima, a što kao problem navode i sudionice istraživanja.

„Upravo zbog toga sam i odustala od velikog nogometa jer ako se nečim želiš profesionalno baviti, to ti treba biti broj jedan. Najviše žena i **odustane** od sporta recimo do 30 godina jer **ne mogu stizati obitelj i sport jer su žene te koje provode vrijeme s obitelji.**“ (Brza)

„Mislim da **žene s obiteljima se ne mogu baviti sportom**, ali obično se žene (...) prvo posvete sportu, a tek onda na kraju obitelji.“ (Velika)

Govoreći o statusu žena u današnjem društvu u Hrvatskoj, feministička sociologinja Biljana Kašić (2014) upozorava na utjecaj patrijarhalne ideologije na različitim razinama (religija, svjetonazor, mediji, obrazovanje). Unatoč postupnom poboljšanju položaja žena u hrvatskom društvu, sudionice istraživanja i dalje doživljavaju društvo duboko patrijarhalnim, ali smatraju da „je to više izraženo u manjim sredinama nego u većim sredinama i u Zagrebu“ (Mala). Kao primjere vidljive promjene u tom smislu navode:

„Imamo predsjednicu i ratificirana je Istanbulska konvencija.“ (Velika). Istovremeno, većina sudionica istraživanja svjesna je utjecaja konzervativnih skupina u suvremenom hrvatskom društvu i njihova zadiranje u moralna i etička pitanja definirana Ustavom i prava žena na odabir. Neke od takvih inicijativa su tzv. referendum o ustavnoj definiciji braka, „Hod za život“, prijedori oko ratificiranja Istanbulske konvencije.¹⁴

„Ja mislim da se hrvatsko društvo ne razvija dovoljno brzo i dovoljno usklađeno sa ostatkom civiliziranog zapadnog svijeta, posebno su zabrinjavajuće ove jačajuće konzervativne tendencije, pokreti 'U ime obitelji', 'Hodovi za život' i slične stvari, i općenito sve te udruge i organizacije koje **potiču netoleranciju i koje nisu inkluzivne**. (...) Sve više jačaju te neke konzervativne struje i zapravo nas unazađuju. Apsolutno nisam (za zabranu pobačaja) jer se **uopće nigdje u društvu ne raspravlja o upravljanju muškim tijelom** (...) Njima se dala potpuna sloboda, a neki ultrakonzervativci koji nisu uspjeli svoje ideje provesti u Australiji ili u Kanadi ili u sličnim zemljama koje imaju nekakav stupanj demokracije ili tolerancije već usađen u njihovo društvo onda su došli u Hrvatsku prodavat pamet ovoj našoj sirotinji koja traži realno bilo kakav povod samo da ne znam da se osjećaju bitnima, a ako to znači i vrijeđanje drugih ljudi onda je to okay.“ (Velika)

Sudionice istraživanja vrlo su otvoreno govorile o temi homofobije, homoseksualnosti i LGBTIQ prava – i u njihovim sportskim okruženjima postoje igračice koje su lezbijke no to ne utječe na kvalitetu nogometne igre niti na koheziju u timu. Neke sudionice istraživanja iz perspektive vlastite homoseksualnosti govore o tome kako su svjesne u kojoj sredini je moguće pokazati svoju seksualnu pripadnost:

„(...) imam curu pa mogu reć da sam se susrela s tim (homofobijom).

¹⁴ U Hrvatskoj referendum o ustavnoj definiciji braka kao zajednice između muškarca i žene održan je u prosincu 2013. godine. Pokrenula ga je građanska inicijativa iz koje se poslije razvila konzervativna udruga *U ime obitelji* tvrdeći da se tradicionalne vrijednosti hrvatskoga društva moraju zaštititi uvrštavanjem tradicionalne, heteronormativne definicije obitelji u Ustav. Inicijativa je tvrdila da referendum nije motiviran homofobijom no 66 % onih koji su glasali podržao je ograničavanje braka na heteroseksualne parove (Petričušić et al. 2017:62). Unatoč tomu, u srpnju 2014. donesen je Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola čime je u svim pravima i obvezama istospolno životno partnerstvo izjednačeno s heteronormativnim brakom, osim u pristupu posvojenju.

Hod za život, okupljanje podržavatelja *pro-life* pokreta, u Hrvatskoj se organizira od 2016. godine. Konvenciju Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, tzv. Istanbulska konvencija, Hrvatska je ratificirala u ožujku 2017. Tomu su prethodile brojne javne polemike konzervativnih grupacija koje su tvrdile da je Istanbulska konvencija iskorištena za uvođenje tzv. rodne ideologije u hrvatski pravni i obrazovni sustav.

Ovisi u gradu u kojem se nađu – **u Zagrebu možeš šetat bez problema ako nije mrak i ti si u pothodniku, a recimo u Splitu radije nemoj**, osim ako je sezona pa te ne gledaju.“ (Velika)

„U hrvatskom društvu **pola ljudi ne zna značenje te riječi i društvo je većina zadrto i tradicionalno** i ima jako negativan i loš stav prema tome. Ali čak **možda malo ide na bolje s mlađim generacijama**, ali to dosta **ovisi o sredini i obrazovanju ljudi**. To nije izraženo kao što ljudi pričaju u nogometu toga ima u svim sportovima, ali za nogomet se kaže tako jer je nogomet muški sport i kao cure su 'muškobanjaste'.“ (Mala)

ŠKOLA, VRŠNJACI, PRIJATELJI I SPORTSKI KLUB

Neke sudionice istraživanja, kao npr. Plava, bile su dobro prihvaćene kao nogometašice u školi, u grupi vršnjaka te muških kolega i prijatelja, no pozitivne reakcije okoline vrlo su rijetke: „Moji svi prijatelji su bili **oduševljeni što imaju curu s kojom mogu igrati nogomet**.“ Neke su nogometašice bile predmet ismijavanja i omalovažavanja zbog toga što se bave nogometom. U školskom okruženju, među vršnjacima, često su bile suočene sa strahom od izrugivanja i podrugljivih komentara, naročito muških kolega: „Šta ćeš ti u nogometu? **Nije za vas žene nogomet, za vas je kuhača. Vi trebate bit u kuhinji, morate peglat i trebate prat, brinut se o djeci**“, navodi Crna. Usprkos patrijarhalnim obrascima ukorijenjenima u hrvatskome društvu i sportu, sudionice istraživanja uočavaju stanovite promjene od tradicionalizacije prema modernizaciji i stvaranju temeljnih postavki rodne egalitarnosti. Navode da se dogodila pozitivna promjena u prihvaćanju ženskoga nogometa i rušenju predrasuda prema nogometašicama. Doduše, na tom su se putu morale dokazivati, a u tome bi uspjele tek kada bi ih pobijedile na „muškom“, nogometnom terenu: „Muškarce se može razuvjeriti samo kad im kažete da igraju jedan na jedan protiv vas.“ (Crna)

„Kolege u školi, to se točno sjećam kad je razrednica prozivala na početku školske godine, kada smo morali reći naše izvanškolske aktivnosti, trenutak kad bi ja trebala reć da treniram nogomet je bio toliko stresan za mene da sam se ja sva tresla i preznojavala, jer sam čekala kada će se sedam dečki u razredu, koliko smo ih imali, se početi smijati i sprdat s mojim nogometom tako da nije to baš dobro bilo prihvaćeno. **Situacija se do danas dosta promijenila**, moji roditelji me podupiru i oduševljeni su futsalom koji treniram i **dečki puno lakše prihvaćaju tu činjenicu**. (...) **Kad sam tek počela trenirat nogomet**, u našem selu je bilo puno

više negativnih iskustva nego pozitivnih jer bi se **svi većinom ismijavali i sprdali s našim utakmicama i našim nogometnim mogućnostima i tehnikama.** Igrali smo Drugu hrvatsku ligu, bilo je i cura koje su znale dobro igrati, ali bilo je i onih koje su bile manje za nogomet. Nije to bilo baš na dobrom glasu, a dok sad kad dođem doma i kažem da igram futsal u XXX¹⁵ i da smo prvakinja Hrvatske da smo osvojile Kutiju šibica ma šta oni već i sami znaju i **ti isti ljudi čestitaju i dive se.** Svi kažu kako se me gledali na TV-u. **Srušili smo predrasude.**“ (Mala)

„(...) prijatelji kad sam bila manja i krenula s tim nogometom, prijatelji što su bili sa mnom u tom klubu gledali su me ispod oka mislili su: 'Što cura radi tu s nama? Što ona radi u nogometu? Bez veze je došla tu.' **Kasnije su vidjeli da mi ide i da sam u rangu s njima, i da mi ide dobro kao njima i onda su promijenili svoja mišljenja šta se tiče žena u nogometu.**“ (Čvrsta)

Zbog nemogućnosti pronalaska suigračica i nogometne ekipe, nekoliko je sudionica istraživanja igralo u muškim momčadima do 12. ili 14. godine, što su smatrale korisnim za razvoj buduće karijere. One igračice koje su imale prilike trenirati s muškim kolegama naglašavaju da su puno naučile što im je koristilo u budućem životu i radu. Anderson i White (2018:214) navode da se spolna segregacija u sportu temelji na predodžbama o odvojenim svjetovima za dječake i djevojčice tvrdeći da razdvajanje spolova u sportu održava hegemonijsko gušenje naših sposobnosti da razmišljamo drugačije, da zamislimo bolji model rodne integracije u sportu. U načelu, od muško-ženskih ekipa profitirali bi svi akteri, naročito u socijalizacijskom smislu:

„(...) onda sam krenula četiri godine trenirati s dečkima u XXX¹⁶ **što mi je puno pomoglo u tome načinu treniranja i čvrstoće.** Sve je to rezultiralo i pozivom za reprezentaciju tako da samo prošla od U-17, U-19 i A reprezentacije.“ (Brza)

ŽENSKI NOGOMET I MEDIJI

O ženskom nogometu i futsalu u medijima se rijetko govori, a postojeće izvještavanje često se svodi na prikaz žena kao seksualnih objekata, naglašavanjem njihova fizičkoga izgleda. Istraživanja pokazuju da medijsko izvještavanje pokriva mali

¹⁵ Uklonjeno radi anonimizacije

¹⁶ Manje mjesto u kontinentalnoj Hrvatskoj (uklonjeno radi anonimizacije).

broj tema vezan za ženske nogometne lige, utakmice i igračice te da je seksualizacija „atraktivnih“ igračica ključno obilježje izvještavanja s velikih sportskih događaja poput svjetskih prvenstava ili olimpijskih igara (Pfister 2015). Žene su u medijima najčešće svedene na određene dijelove tijela ili su prikazane kao ideali ljepote kako bi privukle potrošače na kupnju nekoga proizvoda ili usluge. Medijske slike žena naglašavaju seksualnost i privlačan izgled kojim povećavaju prodaju, pri čemu se jedinim uspjehom smatra ako reklama privuče pozornost i proda proizvod/uslugu, a manji se naglasak stavlja na činjenicu da je žena pritom svedena na potrošni objekt (Lubina i Brkić Klimpak 2014). Naglašena seksualizacija u medijskom izvještavanju doprinosi razvoju rodne neravnopravnosti i širenju stereotipa, što je gotovo pa pravilo i u hrvatskom društvu i sportu:

„Najljepše su gotovo uvijek u centru (medijske pažnje), i dokaz je sama najava turnira Kutije šibica gdje su na naslovnici bile Tihana i Monika i njihove atraktivne slike da privuku pozornost gledatelja i čitatelja.“ (Mala)

Time se, kako navodi Galić (2011:11), aktivno djeluje u poticanju predrasuda ili osporavanja prava, prakse ili politike nekoj rodnoj grupi ili njezinim pripadnicima/pripadnicama na temelju kriterija spola/roda. Svodeći žensko tijelo na objekt, mediji šire spolne stereotipe i seksizam te time na određeni način daju legitimitet rodnoj neravnopravnosti u društvu. Ako je žena lijepa, često je mišljenje javnosti da bi trebala biti manekenka, a ne sportašica/nogometašica.¹⁷ Tako fizički izgled postaje važniji od sportskoga umijeća:

„Uvijek ima puno predrasuda u ženskom nogometu. Većina njih zna za mene, tko sam i šta sam, a ovi koji ne znaju proguglaju pa vide. Čude se i iščučavaju se, a onda kad se uvjere i vide, čestitaju i kažu: **‘Još si i lijepa**

¹⁷ Posebno je problematično bavljenje sportom onih nogometašica koje se smatra „nedovoljno lijepima“. One nose „etiketu“ onih koje se bave nogometom jer se ionako svojom fizičkim izgledom ne uklapaju u „ideal ljepote“ pa su zbog toga za sport „dovoljno dobre“. Radi navedenoga često su etiketirane kao „muškarače“, „muškobanjaste“, „lezbijke“ i slično. Anderson i White (2018) navode kako su gotovo sve žene koje se bave sportom svjesne toga da se njihova seksualnost dovodi u pitanje i da postoji velika mogućnost da će ih smatrati lezbijkama. Kao posljedica toga, heteroseksualno orijentirane sportašice često (pre)naglašavaju svoju ženstvenost kao strategiju otpora i pregovaranja s homofobijom. Nogometašice su i u hrvatskome društvu nerijetko etiketirane kao lezbijke, no takva razmišljanja, iako česta, rezultat su površnosti i generalizacije koja opet ima veze s „narušavanjem“ tradicionalnih rodni obrazaca i s patrijarhalnim društvom: „Ne možete reći da su sve cure u odbojci *straight*, tako ne možete reći ni da su sve cure u nogometu *gay*“. (Crna)

„Mislim da većina ljudi kad kažeš da igraš nogomet te pita jesi ti lezba i da li ima lezba. Većina ljudi govori da je to najčešća stvar u nogometu. (...) **To je zapravo više rašireno u društvu, a ne u samom nogometu to se misli jer je nogomet kao muški sport.**“ (Plava)

i igrač nogomet? Kako to? Što nisi manekenka?'. Većinom dobivam takve komentare.“ (Doki)

Bilo koja analiza trenutnoga sportskog događaja ili razvoja sporta nemoguća je bez masovnih medija. Oni su izgradili neku novu stvarnost – kaže se da ste društveno relevantni, da „postojite“ samo ako ste se pojavili u medijima. Ta se izreka tiče i sporta. Za sponzore, jedini događaji koji se računaju i jedini sportaši koji „postoje“ su oni koji se pojavljuju u medijima, kaže Pfister (2010). Nedostatak medijskoga interesa za ženski nogomet dovodi do toga da ni sponzori ne pokazuju interes za ženski sport, što sprječava njegov razvoj i dovodi do marginalizacije. Bez sponzora ili preraspodjele ukupnoga profita ostvarenoga u nogometu, nastavlja autorica (2010:241), profesionalizacija ženskoga nogometa nije moguća, a ako izvedba igračica nije dovoljno dobra ili atraktivna, povećavaju se predrasude da žene ne mogu igrati nogomet kao i da nije vrijedno izvještavati o ženskim utakmicama.

„Kutija šibica od prošle godine u prosincu, prenosili su se na HRT-u muško polufinale i finale, dok se **žensko finale koje smo mi igrali nije prenosilo**, a pretprošle godine se je, ali zbog premale gledanosti smo bile obaviještene da se žensko finale ne prenosi nego su ubacili nešto na TV između utakmice za treće mjesto i finala za vrijeme za koje smo mi igrali.“ (Mala)

U javnosti se često može čuti da je ženski sport negledljiv, zbog nedostatnih taktičko-tehničkih elemenata, brzine izvođenja i sl. Prema Pfister (2015:566) praćenje muškoga nogometa putem medija dovodi do usvajanja specifičnoga nogometnog ukusa, mnogi se naviknu na muški način igranja, a ženski nogomet počinju promatrati kao devijantan. Jedna sudionica istraživanja (Peta) smatra da loš tretman ženskoga nogometa ima veze isključivo s kvalitetom, međutim dojma smo da time upadamo u „začarani krug“. Ako se u ženski nogomet ne ulaže, mediji ga ne prate, ne stvara se baza igračica, ne dolazi do popularizacije ovoga sporta što za posljedicu ima nevidljivost i društvenu marginalizaciju.

„Loš tretman ženskog nogometa nije loš tretman zato što ljudi mrze žene koje igraju nogomet, nego zato što je to uvijek još na razni koja nije gledljiva, zanimljiva za ljude široke mase, po tom pitanju naravno da muški nogomet opravdano, u ovom trenutku kako izgleda liga baš nije opravdano kako se igra vrhunski i kvalitetan nogomet, ali po pitanju odnosa i usporedbe svakako je na višem nivou, ljudi mogu nešto vidjeti. Što se tiče žena, nažalost dvije su utakmice možda ili tri koje bi bilo pametno pustiti u medije i da se prenosi jer sve ostalo što bi dali na van bilo bi kontraproduktivno za van.“ (Peta)

Ženski nogomet/futsal u hrvatskom društvu i dalje je ovisan o muškom nogometu/fusalu. Oprema i financijski resursi u pravilu su lošiji, teže se osiguravaju slobodni termini za treniranje kao i osnovni resursi potrebni za razvoj ženskoga nogometa. U svojevrsnim nogometnim memoarima, knjizi „Joker“, Tihana Nemčić dugogodišnja igračica, trenerica i izbornica, koja je i sama sudjelovala u razvoju ženskoga nogometa u Hrvatskoj, kaže (Nemčić 2020:34):

„Ranije smo uvijek imali jedan te isti problem. Termine treninga u dvoranama za ženski futsal bilo je gotovo nemoguće dobiti ili ga pronaći. (...) Trenirali smo u nekoj rupi kad neki studenti ne bi došli (...)Trenirali bi kad bi Trener dao kakav slobodan dan dečkima pa bi mi uskočile. Trenirale bi najčešće u istom terminu s njima, ali sa strane. (...) Trenirale smo, sa strane, iznova i iznova, tik uz liniju outa, dok su dečki pretrčavali i naganjali se s loptom. Trenirale smo i na trećinama dvorane sa spuštenim dugim bijelim, već prastarim zastorom, igrajući na jedan gol, dva na dva, tri na tri. Trenirali smo na svim mogućim slobodnim dijelovima dvorane bez obzira na doba dana ili noći.“

Treniranje u terminima rezerviranim za muške igrače, u njihovu prisustvu, ali ne kao suigračica i kolegica, već „sa strane“, jasno odražava nasljeđe, kulturološki obrazac patrijarhata koji okružuju žensko participiranje u svijetu nogometa. Nejednaki uvjeti dovode do nejednakih mogućnosti za rast i napredak ženskoga nogometa u hrvatskom društvu. Gotovo je pravilo da se za prikupljanje financijskih sredstava za odlazak na veća natjecanja igračice moraju pobrinuti osobnim angažmanom, tražeći sponzore i „uvjeravajući“ lokalne moćnike kako su vrijedne ulaganja. Tako je za odlazak na Fortuna Fortune kup u Nizozemsku 2014. trebalo prikupiti financijska sredstva: „Novce za put trebale smo sakupiti same jer se o ženskom futsalu slabo znalo, pa je svaka od nas tražila poznanike da budu značajni sponzori.“ (Nemčić 2020:47). Uz to su igračice nosile dresove namijenjene muškim kolegama iz kluba. Nakon osvajanja državnoga prvenstva, angažirale su se i oko prikupljanja nedostatnih financijskih sredstava za odlazak u Tursku, na Europsko prvenstvo u futsalu Sveučilišta, 2016. godine. „Zaskočile“ su gradonačelnika grada Zagreba ispred njegova stana te su uz pomoć Sveučilišnoga saveza (Zagrebačkoga, Hrvatskoga akademskog) te Hrvatskoga nogometnog saveza, koji ih je opremio, „zakrpale rupe“ i počele s pripremama za put. Bilo im je važno doći do Turske, „pa makar karte bile kupljene samo u jednom smjeru“ (ibid.:104). Na tom su natjecanju osvojile srebrnu medalju. Unatoč postignutom rezultatu, nogometašice moraju same krčiti put za afirmaciju nogometa. Tomu je bio i slučaj kod organizacije

kultnoga turnira Kutija šibica za žene: „Na turnir Kutija šibica koji ima kultni status među igračima nije bilo lako doći. Da bi se uveo turnir za žene, vodila se svojevrsna 'bitka', kaže Nemčić (2020:119).

Kad uspoređuju muški i ženski nogomet u hrvatskom društvu, sudionice istraživanja navode kako je nemoguće napraviti usporedbu između ova „dva sporta“ koji žene igraju uglavnom iz ljubavi, kao hobi, često bez adekvatne financijske naknade, dok je muškarcima nogomet posao.

„Što se te usporedbe tiče, **muški mogu živjeti od toga**, naravno nije u muškom nogometu to na razini kao što to žive u drugim svjetskim i europskim klubovima, ali mogu od toga živjeti. **Žene o tome mogu samo sanjati** to su i iako neka dobiva takozvanu plaću to bi se moglo iščitati u sferi nekog džeparca, a ne načina života kako bi se prehranjivala i usmjerila svoju karijeru.“ (Brza)

„Mislim da ženama nije baš bajno u hrvatskom nogometu. Mislim da... **ne znam tko bi se od žena mogao samo time baviti, a ne s nekim drugim poslom**. To ne može u Hrvatskoj, nego mora otići van i zato mislim da žene u Hrvatskoj uglavnom **igraju nogomet zbog ljubavi**.“ (Plava)

Unatoč nedostatnim ulaganjima u ženski nogomet u Hrvatskoj generalno, zahvaljujući entuzijastima, ženski futsal posljednjih deset godina doživljava stanovitu ekspanziju, a uvjeti se polako „popravljaju“.

„...onda sam s 15 godina počela trenirati veliki nogomet u seoskom klubu ŽNK XXX¹⁸ gdje su uvjeti bili neopisivi, od našeg terena koji je ličio na grbe, pun krtičnjaka dobro da smo uopće imali mreže na golovima i uvjete za odigravanje utakmice na domaćem terenu, da ne spominjem tuševe i svlačionice. Same smo kosile teren, farbale smo golove, kućice za igrači, prije svake utakmice bi morale doći ranije barem sat i pola da bi počistile onu 'bolju' svlačionu za gostujuću ekipu, a mi bi se preskidali u drugoj svlačionu u kojoj su obično bile dvije kosilice, šlauf, pločice, cigle i tko zna čega sve nije bilo. Kada sam došla u Zagreb sam počela trenirati futsal, a jedno vrijeme samo trenirala i veliki nogomet u Dinamu čiji su uvjeti bili neusporedivo bolji. U futsalu je pak puno, puno bolja situacija.“ (Mala)

Muški i ženski nogomet u hrvatskom društvu ne razlikuju se samo po ostvarenim rezultatima, vidljivosti i prisutnosti u javnosti, ekonomskim uvjetima, već i po slabom

¹⁸ Uklonjeno radi anonimizacije

angažmanu nacionalnoga saveza. I tom smislu ženski je nogomet duboko marginaliziran:

„Po meni HNS ne radi dobro za ženski nogomet. Nikako. Jer se tu jako puno odvaja od muškog nogometa. Na primjer, mi nemamo u reprezentaciji opremu. Imamo opremu staru deset godina. Tu dobimo po dvije majice. Ne dobivamo niti premije, niti išta. Sad po novom kao trebamo dobivat, ali nismo niti to dobili. **Samo se nešto obećava, a ništa ne dobimo.** Na primjer, kad me neko traži dres da dam, nemam ni za sebe, a u muškom nogometu svi dobivaju dresove čak i od mlađih uzrasta, čak i U-17 imaju dresove, a mi ne možemo dobiti niti jedan dres. Tako da je to velika razlika.“ (Doki)

ZAKLJUČAK

Od pojave ženskoga nogometa na ovim prostorima kasnih 1930-ih godina do danas dogodile su se znatne, ali ne i dovoljno velike promjene položaja žena. Danas se više ne govori o sportu kao potencijalnom narušavatelju zdravlja žena, no status ženskoga nogometa u hrvatskom društvu i dalje je slika šire društvene klime i procesa društva u cjelini, vrlo sporih promjena, obilježenih različitim oblicima rodne neravnopravnosti. Iako nam uzorak ne omogućava generalizaciju na populaciju u cjelini, postojeći podaci ukazuju na brojne probleme i teškoće s kojima se susreću žene koje igraju nogomet/futsal u Hrvatskoj.

Nogometnim terenom i dalje dominiraju elementi patrijarhalne kulture. Što se tiče obitelji, kao temeljne društvene institucije, vidljiv je blagi iskorak. Primarna socijalizacija u nogometu odvija se uz muške članove obitelji, koji bi kao strukturalna i moralna podrška, mogli biti faktor promjene rodni stereotipa u sportu. Najveće protivnice bavljenja nogometom i dalje su majke, često opterećene patrijarhalnim nasljeđem i strahom od različitih oblika etiketiranja, seksualizacije, pa naposljetku i diskriminacije vlastitih kćeri, no i kod njih su vidljive postupni elementi „otpuštanja“ tradicionalnih stavova i puta k modernizmu. One obitelji kod kojih je vezanost za norme i vrijednosti patrijarhalnoga društva „prejaka“, onemogućuju bavljenje „muškim sportom“ svojim kćerima/članicama obitelji. Također, indikativno je odustajanje žena od bavljenja nogometom zbog nemogućnosti usklađivanja privatne i javne sfere. Nogometašice su svjesne tradicionalnoga poimanja rodni pitanja u svojoj okolini, stereotipa, seksizma i homofobije no postojeće fenomene dovode u vezu sa „konzervativnom revolucijom“ u širem društvu. Također primjećuju da je tradicionalni način razmišljanja prisutniji kod starijih, manje obrazovanih članova društva te je izraženiji u manjim sredinama. Sudionice istraživanja naglasak stavljaju na to da se „uopće nigdje u društvu ne

raspravlja o upravljanju muškim tijelom“, a u slučaju žena, događa se upravo obrnut proces. Predrasude o nogometašicama kao lezbijkama smatraju društveno konstruiranim i nametnutim, no podaci sugeriraju da takve etikete kod jednoga dijela akterica uzrokuju dodatno naglašavanje ženstvenosti, a kod drugih indiferentnost (naročito onih koje otvoreno govore o vlastitoj homoseksualnosti).

Školski sustav u Hrvatskoj (s izuzetkom sveučilišne razine) ne potiče dovoljno mlade žene da ostvare svoj nogometni potencijal, ali unutar škole, grupe vršnjaka, prijatelja i (sportskih) kolega vidljivi su stanoviti pomaci. Oni su vrlo spori, a predrasude se mijenjaju tek kad se na nogometnom, „svom“ terenu, muškarci susretnu s nogometašicama i „iz prvoga reda“ uvjere u njihovo sportsko umijeće. Podrška unutar ove grupacije u početku najčešće izostaje, no uslijed sportskih uspjeha žena, kod jednoga dijela populacije, dolazi do postupnoga prihvatanja ženskoga nogometa i rušenja predrasuda prema nogometašicama. Istraživanja u svijetu sugeriraju da bi zajedničko treniranje nogometašica i nogometaša moglo imati veliki socijalizacijski potencijal intenziviranja promjena na putu do rodne egalitarnosti, a podaci pokazuju da takve stavove zastupaju i sudionice našega istraživanja.

Spolna neravnopravnost i rodna nejednakost i dalje postoje jer je nogomet u hrvatskom društvu tradicionalno organiziran, tako da njime dominiraju muškarci što je radi kulturoloških obrazaca patrijarhata vrlo teško promijeniti, a što se jasno vidi iz analize uloge medija koji vrlo malo izvještavaju o ženskom nogometu, a kada to i rade, obično šire rodne stereotipe i seksizam. Pritom se žensko tijelo svodi na objekt, što dovodi do dodatne diskriminacije. Nogometašice su toga itekako svjesne, no iako se s ovakvim stavovima ne slažu, ponekad svjesno „igraju na kartu“ fizičkoga izgleda radi pokušaja privlačenja medijskoga interesa.

Uvid u iskustva i stavove o ekonomskoj i političkoj sferi pokazuje da ženski nogomet u hrvatskom društvu pruža manje prihvatljiv kontekst za žene nego za muškarce. One su i na nogometnom terenu često potplaćene ili rade besplatno, nekad i u „nemogućim“ uvjetima, igrajući iz ljubavi i ne doživljavajući nogomet kao posao. Sudionice istraživanja kao problem „političke sfere“ naglašavaju nedovoljan angažman nacionalnoga saveza u osiguravanju uvjeta jednakopravnosti u nogometu opisujući ga „površnim“, „kozmetičkim“ i „neučinkovitim“.

Kao što tvrdi Coakley (2016), pitanja spola i roda u sportu integralno su povezana s ideologijom, moći i strukturnim pitanjima. Unatoč sporim promjenama, vidljiv je mali pomak prema egalitarnosti u hrvatskom nogometu. Anderson i White (2018) tvrde da sport ostaje jedna od najdiskriminatornijih institucija zapadne kulture. U tom smislu hegemonijska muškost reproducira patrijarhat, a nogomet kao sport namijenjen muškarcima daje legitimitet dominaciji muškaraca nad ženama. Društveni status žena u hrvatskom nogometu, kao i društvu, ne može se promijeniti bez većih ulaganja,

legislativnim putem osiguravanja jednakosti šansi kao i promjenom socijalizacijskoga obrasca.¹⁹

Možemo zaključiti da je liberalno-feministička agenda povećanja pristupa sportskim prilikama otvorila nogomet većem broju igračica u Hrvatskoj, ali rezultati pokazuju da su mnoge od tih žena morale prevladati prepreke koje im muški svijet nogometa konstantno nameće. Iako su uvjeti bavljenja ženskim nogometom bitno bolji u Europi, i tamo se žene susreću sa sličnim izazovima financijske prirode, slabom medijskom popraćenošću, stereotipima i seksizmom. Kako ne bismo generalizirale, treba kontinuirano istraživati fenomene vezane za ženski nogomet u različitim kulturama, no jedna se prepreka pokazuje univerzalnom nogometašicama i navijačicama u Europi i širom svijeta – one su i dalje mahom percipirane kao one koje se „upliću“ u muški svijet (Pope i Pfister 2018).

Ostvarivanje rodne ravnopravnosti temeljna je pretpostavka razvoja individualnih potencijala žena, njihova uključivanja u društveni život i participacije u društvenom razvoju kao i važan aspekt ostvarivanja ljudskih prava u hrvatskom društvu (Baranović i Leinert Novosel 2011). Podaci pokazuju da hrvatski ženski nogomet/futsal postupno izlazi iz svijeta anonimnosti, no još je uvijek vidljiv raskorak s ekspanzijom ženskoga nogometa u razvijenim demokratskim društvima. Važno je prepoznati širi društveni potencijal ženskoga nogometa i futsala u hrvatskom kontekstu kao svojevrsnoga alata za promjenu rodnih stereotipa i predrasuda. Da bi do društvene promjene došlo, nužno je daljnje ulaganje u razvoj ženskoga nogometa i futsala u Hrvatskoj. U taj bi se proces aktivno trebali uključiti Hrvatski nogometni savez i mediji (naročito javni RTV servis), kao institucije koje imaju velik utjecaj na definiranje i vrednovanje ženskoga nogometa i futsala, a što u svojim izjavama naglašavaju i sudionice istraživanja.

Na kraju, ne radi se o tome tko je jači, bolji ili uspješniji u sportu i društvu – percepcija muškaraca i žena kao i pripadajući pojmovi muškosti i ženskosti ovise o nizu kulturnih obrazaca te političkim i socijalnim faktorima. Ono što je važno jest razvijanje društvene svijesti o važnosti jednakosti šansi, jednakom pristupu resursima te mijenjanju ukorijenjenih patrijarhalnih obrazaca u sportu i društvu.

¹⁹ Na tom putu „malih koraka“ valja istaknuti primjer konkretnih mjera koje utječu na uspostavljanje rodne ravnopravnosti u sportu. Promjenom studijskih programa na Kineziološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od akademske godine 2013./2014. kao obavezni predmeti uvedeni su Nogomet i Ritmička gimnastika, i za studente, i za studentice kao i jedinstvena upisna lista na prijamnom ispitu.

- AJDUKOVIĆ, Dean. 2011. „Svijest o rodnoj (ne)ravnopravnosti i diskriminaciji“. U *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*, ur. Željka Kamenov i Branka Galić. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, 77–91.
- ALL IN! Towards Gender balance in European sport – Analytical report of the data collection campaign. 2019. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/gender-equality-in-sport/data-collect> (pristup 1. 12. 2020.)
- ANDERSON, Eric i Adam WHITE. 2018. *Sport, theory and social problems: a critical introduction*. Abingdon – Oxon – New York: Routledge.
- BARANOVIĆ, Branislava i Smiljana LEINERT NOVOSEL. 2011. „Koliko su žene u Hrvatskoj ravnopravne? Zaključci i preporuke“. U *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*, ur. Željka Kamenov i Branka Galić. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, 255–269.
- BARŠIĆ, Mateja. 2018. *Žene i nogomet u hrvatskom društvu: što futsal ima s tim?*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:117:102152>
- BAUER, Dean 2019. „Astronomska primanja. Ovo je nova lista najbolje plaćenih sportaša hrvatske: najskuplji Vatreni u povijesti tek je šesti na listi izdašnih zarada“. *Sportske novosti*, 28. prosinca 2019. URL: <https://sportske.jutarnji.hr/sn/ovo-je-nova-lista-najbolje-placenih-sportasa-hrvatske-najskuplji-vatreni-u-povijesti-tek-je-sesti-na-listi-izdasnih-zarada-9796078> (pristup 16. 11. 2020.)
- BOSNAR, Ksenija i Maja KOVAČEVIĆ. 2013. „Stav prema ženskom nogometu u ruralnoj sredini“. U *Zbornik radova 22. ljetne škole kineziologa Republike Hrvatske „Organizacijski oblici rada u područjima edukacije, sporta, sportske rekreacije i kineziterapije“*, ur. Vladimir Findak. Zagreb: Hrvatski kineziološki savez, 108–112.
- BOSNAR, Ksenija i Sanja ŽUGAJ. 2008. „Gender typing of sports in Croatian university students“. U *Sport, culture & society: an account of views and perspectives on social issues in a continent (and beyond)*, ur. Mojca Doupona Topič i Simon Ličen. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Sport, 161–164.
- COAKLEY, Jay. 2016. *Sports in society. Issues and controversies*. New York: McGraw Hill.
- COAKLEY, Jay i Elisabeth PIKE. 2009. *Sports in society. Issues and controversies*. London: McGraw Hill.
- CROFutsal – online futsal magazin. Službene web stranice. URL: <http://www.crofutsal.com/> (pristup 16. 6. 2018.)
- ČULIG, Benjamin, Krešimir KUFRIN i Ivan LANDRIPET. 2007. *EU + ? Odnos građana Hrvatske prema pridruživanju Republike Hrvatske Europskoj uniji*. Zagreb: FF Press, B.a.B.e.
- Državna nagrada za sport Franjo Bučar. URL: <https://sds.gov.hr/drzavna-nagrada-za-sport-franjo-bucar/109> (pristup 1. 12. 2020.)

- EIBL, Romana, Dea REDŽIĆ i Marin ŠAREC. 2019. *Preporuke za bolje praćenje ženskog sporta u elektroničkim medijima*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije.
- FAN, Hong i J. A. MANGAN, ur. 2003. *Soccer, women, sexual liberation: kicking off a new era*. London: Routledge, Taylor & Francis.
- „FIFA Futsal development programmes”. [s. a.]. *FIFA.com*, URL: <https://www.fifa.com/futsal/development-programmes.html> (pristup 27. 6. 2018.)
- GALIĆ, Branka. 2004. „Seksistički diskurs rodnog identiteta”. *Socijalna ekologija*, vol. 13/3–4:305–325. <https://hrcak.srce.hr/47822>
- GALIĆ, Branka. 2011. „Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije”. U *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*, ur. Željka Kamenov i Branka Galić. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, 9–27.
- GALIĆ, Branka. 2012. „Promjena seksističkog diskursa u Hrvatskoj? Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine”. *Socijalna ekologija*, vol. 21/2:155–178. <https://hrcak.srce.hr/84011>
- „Gender equality in sport”. 2015. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-sport>
- GRGIĆ, Stipica. 2018. „Kratka povijest ženskoga nogometa u Hrvatskoj/Jugoslaviji u međuratnom razdoblju”. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 50/3:557–581. DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v50i3.115>
- HERCIGONJA-MOULTON, Helenna. 2019. *The effect that insufficient media coverage of women's team sports has on girl's attitudes towards soccer in Croatia*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:214891>
- Hrvatski nogometni savez – HNS. 2020. Službene web stranice. URL: <https://hns-cff.hr/> (pristup 6. 9. 2020.)
- HODGES, Andrew. 2019. *Fan activism, protest and politics. Ultras in post-socialist Croatia*. London – New York: Routledge.
- JAJČEVIĆ, Zdenko. 2010. *Povijest športa i tjelovježbe*. Zagreb: Odjel za izobrazbu trenera Društvenog veleučilišta u Zagrebu, Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- JUHAS, Irina. 2016. „Razvoj ženskog sporta”. U *Žena i sport*, ur. Irina Juhas. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, str.
- KAMENOV, Željka i Branka GALIĆ, ur. 2011. *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.
- KAŠIĆ, Biljana. 2014. „Towards a critical knowledge: gender-sensitive education in the abyss or an illusion?”. U *Young women in post-Yugoslav societies: research, practice and policy*, ur. Mirjana Adamović, Branka Galić, Anja Gvozdanović, Ana Maskalan, Dunja Potočnik i Lejla Somun Krupalića. Zagreb: Institut za društvena istraživanja – Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu.
- KLASNIĆ, Ksenija. 2017. *Utjecaj rodne podjele obiteljskih obveza i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena*. Zagreb: Pravobranitelj/ca za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske.

- „Komisija za ravnopravnost spolova u sportu“. 2009. Hrvatski olimpijski odbor.
URL: <http://www.hoo.hr/hr/olimpizam/zene-u-sportu/1313-Komisija%20za%20%C5%BEene%20u%20sportu>
- LEINERT NOVOSEL, Smiljana. 1999. *Žena na pragu 21. stoljeća – između majčinstva i profesije*. Zagreb: Ženska grupa TOD i EDAC.
- LUBINA, Tihana i Ivana BRKIĆ KLIMPAK. 2014. „Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima“. *Pravni vjesnik*, vol. 30/2:213–232. <https://hrcak.srce.hr/130938>
- NEMČIĆ, Tihana. 2020. *Joker*. Križevci: vlastita naklada.
- Nogometni leksikon. 2008. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://nogomet.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2704> (pristup 1. 8. 2020.)
- „Općenito o futsalu“. [s. a.]. CROfutsal – online futsal magazin. URL: <http://www.crofutsal.com/povijest-futsala/> (pristup 27. 6. 2018.)
- PERASOVIĆ, Benjamin i Marko MUSTAPIĆ. 2013. „Football supporters in the context of Croatian sociology: research perspectives 20 years after“. *Kinesiology*, vol. 45/2:262–275. <https://hrcak.srce.hr/112794>
- PERASOVIĆ, Benjamin i Marko MUSTAPIĆ. 2018. „Carnival supporters, hooligans, and the 'Against Modern Football' movement: life within the ultras subculture in the Croatian context“. *Sport in Society*, vol. 21/6:960–976. DOI: <https://doi.org/10.1080/17430437.2017.1300395>
- PETRIČUŠIĆ, Antonija, Mateja ČEHULIĆ i Dario ČEPO. 2017. „Gaining political power by utilizing opportunity structures: an analysis of the conservative religious-political movement in Croatia“. *Politička misao*, vol. 54/4:61–84. <https://hrcak.srce.hr/190338>
- PFISTER, Gertrud. 2006. „The future of football is female!? On the past and present of women's football in Germany“. U *German football. History, culture, society*, ur. Alan Tomlinson i Christopher Young. London: Routledge, 93–126.
- PFISTER, Gertrud. 2010. „Women in sport – gender relations and future perspectives“. *Sport in society: cultures, commerce, media, politics*, vol. 13/2:234–248. DOI: <https://doi.org/10.1080/17430430903522954>
- PFISTER, Gertrud. 2015. „Assessing the sociology of sport: on women and football“. *International review for the sociology of sport*, vol. 50/4–5:563–569. DOI: <https://doi.org/10.1177/1012690214566646>
- PFISTER, Gertrud i Stacey POPE, ur. 2018. *Female football players and fans: intruding into a man's world*. London: Palgrave Macmillan.
- POPE, Stacey i Gertrud PFISTER. 2018. „Introduction“. U *Female football players and fans: intruding into a man's world*, ur. Gertrud Pfister i Stacey Pope. London: Palgrave Macmillan, 1–15.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova. 2012. *Izvješće o radu za 2012*. URL: https://www.prs.hr/application/images/uploads/IZVJE%C5%A0%C4%86A/01_Izvje%C5%A1%C4%87e_o_radu_za_2012.pdf (pristup 1. 12. 2020.)
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova. 2019. *Izvješće o radu za 2019*.

- URL: https://www.prs.hr/application/images/uploads/IZVJE%C5%A0%C4%86A/IZVJESCE_O_RADU_ZA_2019_Pravobra.pdf (pristup 1. 12. 2020.)
- Programsko i financijsko izvješće Hrvatskog olimpijskog odbora za 2019. godinu. 2019.
URL: <https://www.hoo.hr/images/dokumenti/izvjesca-i-nalazi/2019/programsko-i-financijsko-izvjesce-hoo-2019-1-dio.pdf> (pristup 1. 12. 2020.)
- Ravnopravnost muškaraca i žena u sportskim programima audiovizualnih medija. 2017.
Agencija za elektroničke medije. URL: <https://www.aem.hr/wp-content/uploads/2019/02/Ravnopravnost-mu%C5%A1karaca-i-%C5%BEena-u-sportskim-programima-audiovizualnih-medija.pdf> (pristup 15. 11. 2020.)
- SCRATON, Sheila, Kari FASTING, Gertrud PFISTER i Ana BUNUEL. 2018. „It's still a man's game? The experiences of top-level European women footballers“. U *Female football players and fans: intruding into a man's world*, ur. Gertrud Pfister i Stacey Pope. London: Palgrave Macmillan, 19–36.
- SEDAR, Mladen, Ivan OREB i Tomislav PALIJAN. 2013. „Motivi za rekreativno bavljenje futsalom studentica Zagrebačkog sveučilišta“. U *Zbornik radova 22. ljetne škole kineziologa Republike Hrvatske Organizacijski oblici rada u područjima edukacije, sporta, sportske rekreacije i kineziterapije*, ur. Vladimir Findak. Zagreb: Hrvatski kineziološki savez, 542–546.
- „The FIFA/Coca-Cola World Ranking - Ranking Table“. *FIFA.com*, URL: <https://www.fifa.com/fifa-world-ranking/ranking-table/men/> (pristup 15. 11. 2020.)
- „The FIFA Women's World Ranking - Ranking Table“. 2020. *FIFA.com*, URL: <https://www.fifa.com/fifa-world-ranking/ranking-table/women> (pristup 15. 11. 2020.)
- „The World's Highest-Paid Athletes 2020“. *FORBES*, URL: <https://www.forbes.com/athletes/#75da24ab55ae> (pristup 15. 11. 2020.)
- VUKUŠIĆ, Dino i Lukas MIOŠIĆ. 2018. „Reinventing and reclaiming football through radical fan practices? NK Zagreb 041 and Futsal Dinamo“. *Soccer & Society*, vol. 19/3: 440–452. DOI: <https://doi.org/10.1080/14660970.2017.1333676>
- ŽUPANOV, Josip. 1995. *Poslije potopa*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

"Beautiful, and you play football?": Gender (in)equality and football/futsal

Sunčica Bartoluci

Mateja Baršić

Sport as a social phenomenon is closely related to society per se. Football is a traditionally considered as men's sport in which women, not only in Croatia, are discriminated on several levels. Gender inequality in Croatian society is also reflected in the position of women in football, and the dominant patterns of patriarchal culture have a great influence on spreading of gender stereotypes and the sexualization of female football players. One of the aims of this research was to gain insight from a women's perspective into a wide range of socially very sensitive topics, addressing different forms of inequality, discrimination and sexism to which women are exposed in football. We were also interested in how the highest-level female football / futsal players see their own position in Croatian society, the problems they face and how their experiences are related to various socialization agents, family, peers, colleagues, friends, education system, media and political and economic structures in Croatian sport and society. We have conducted nine semi-structured interviews with female players and three with informants. The results of the research indicate some progress and a gradual exit of Croatian women's football from the world of anonymity, as well as some progress from traditional to modern understandings of women's football and futsal in Croatian society.

Keywords: women's football, women's futsal, Croatian society, (in)equality

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)